

Planiranje grada i procesi socijalne integracije

Ognjen Čaldarović

Filozofski fakultet, Zagreb

Revija za sociologiju, god. VIII, 1978 (1—2, siječanj-lipanj); 96—102

»Ljudi se i dalje sele iz jezgara gradova, prigradska naselja rastu tempom koji ponegdje za nekoliko godina postigne kapacitet za koji je ranije trebalo nekoliko vijekova. Ljudi prosto kuljaju u njih. Oni premjeravaju kvadratne metre svojih stanova, raduju se velikom balkonu, terasi, vrtu, pa u ime toga se i ne bune protiv neizostavnih nedostataka u rasporedu prostorija u stanu. Oni ih jedva i primjećuju i odmah se navikavaju na njih. Bili su navikli na gore. Određuju mjesto za svoj televizor. Osjećaju se kao da su postigli svoj cilj. Čak i ne opažaju ono o čemu govore i teoretičari urbanizma i arhitekture. Beton i monotonija na njih utječu prijatno moderno. Sem toga, oni imaju svoje leje sa cvijećem, travnjake, sobno bilje. Tip-ske kuće, bungalov, stan u prigradskom naselju su tačno onakvi kako su oni očekivali i željeli. Jer su njihove želje programirane. A, sem toga, u programiranju su učestvovali i njihove želje. Ljudi hoće svoju sopstvenu sreću. I imaju je.«

Heinrich Vormweg, Predgrađe I

Poznata je činjenica da se o nedostacima socijalne integracije govori skoro uvijek kada se spominju tzv. nova naselja. Koliko su nova naselja poznata po onome »nova«, toliko su vjerojatno poznata i po skoro kolokvijalnim epitetima koji se uz njih vezuju — »naselja bez duše«, »naselja — spavaonice«, »kasarne«, »cementare«. Ono što je zajedničko svim »novim naseljima« svakako je činjenica da su nastala kao plod određenog planerskog procesa, odnosno da su izgrađena po određenom planu.¹ Ukratko, skoro sva nova naselja nastala su kao rezultat određene planerske aktivnosti i predstavljaju realizaciju određenih ideja o tome kako određeni oblici stanovanja i života u suvremenom urbanom društvu treba da izgledaju. I, složimo se u tome, takva je praksa planiranja gradova širom svi-

¹ Za sada se nećemo upuštati u raspravu da li i koliko takva naselja zaslužuju ili ne zaslužuju spomenute nazive. Možda zato što nisu potpuno izgrađena »po planu«, pa bi onda »potpuna kompletnost i adekvacija plana i realizacije« bila nešto sasvim drugo. Kasnije ćemo se podrobnije osvrnuti na tu temu.

jeta nužnost koja podjednako snagom pogađa sve zemlje svijeta a nastaje kao opreka stihijnom procesu razvijanja grada.²

U okvirima problematike socijalne integracije u urbanom kontekstu učinilo nam se zanimljivim ispitati slijedeću dimenziju problematike: koliko se urbanim planiranjem može utjecati na procese socijalne integracije? Ili, preciznije: može li se urbanim planiranjem simulirati (izazivati) takva »fizička okolica« koja će »producirati« procese koje ćemo s više sigurnosti moći nazvati socijalno integrativnim od onih kojima smo sada svjedoci?

Pokušajmo ukratko analizirati i kritički valorizirati uobičajene stereotipe koji više ili manje tvore ono što bismo mogli nazvati teorijom urbanog planiranja. Ograničit ćemo se na analizu nekih, po našem mišljenju, najvažnijih elemenata.

Na prvom mjestu spomenimo uobičajenu dimenziju koja se skoro najčešće spominje i kojom se urbanisti-praktičari najčešće »pravdaju« — razliku koja skoro uvijek postoji između **planiranja** i **realizacije određenog plana**.³ Utopijski bi bilo vjerovati da se svi planovi realiziraju onako **kako** su zamišljeni i onda **kada** bi trebali da se realiziraju, jer bi u tom slučaju i proces planiranja bio relativno jednostavan, a najvjerojatnije bi i planiranje, ukoliko ne bi postojala neprikladna potreba »revalorizacije«, »reambulacije«, »revizije« i sl. planova, radi raznolikih razloga, postupno kao aktivnost izgubilo smisao jer bi se procesi odvijali »previše po planu«.

Međutim, pretpostavimo li da postoji određen stupanj povezanosti između stupnja realiziranosti plana prema normativima plana i stupnja socijalne integracije te da bi takva povezanost mogla biti pozitivnog smjera, povezanost bi mogla izgledati ovako: što je stupanj realiziranosti plana veći, to će biti i više izraženi (ili: postojat će više izražene mogućnosti) procesi socijalne integracije.

To što smo spomenuli često je prisutno i onda kada se govori o **stupnju kompletiranosti novih naselja**.⁴ Mada su procesi socijalne integracije najčešće neovisni o stupnju ekipiranosti (kompletiranosti) naselja — nekada su procesi socijalne integracije znatno prisutniji u daleko nekompletiranijim naseljima od onih koja često kolokvijalno nazivamo »relativno dobro opremljenim«. Ipak ćemo se složiti da je stupanj kompletiranosti (dovršenosti) određenog naselja onaj činilac koji također, kao i prvi element koji smo spomenuli, **može imati** pozitivan učinak na jačanje procesa socijalne integracije.

Ovaj element, kao i prethodni, spominjemo kao interventne u procesima socijalne integracije u okviru jedne šire hipoteze, u okviru koje oni komplementarno mogu djelovati: elementi suprotni procesima socijalne integracije bit će značajni u životnim okvirima koji relativno dobro zadovoljavaju samo neke od životnih potreba žitelja grada. U relativno »dobro kompletiranim naseljima« mogućnosti frustracija u okvirima svakodnevnog života znatno su slabije izražene. Samim tim »ostaje i više prostora« i želja za kooperativnim ponašanjima.⁵

² Možda bismo najbolje opisali razliku između nekadašnjeg procesa širenja gradova i sadašnjeg ako bismo rekli da su gradovi prije enormnog pritiska stanovništva na njih relativno stabilno rasli, pa se i gradsko tkivo relativnom porastu prilagođavalo procesom *narastanja grada* koji kao takav nije nametao nuždu planiranja i izgradnje *posebnih naselja* (jedinice susjedstva i tome slično), pa je prema tome, takva tendencija više produkt nužde, ma koliko se urbanizam trudio da znanstveno formulira raznolike teorije o potrebi izgradnje posebnih naselja izvan gradova.

³ Mnoga nova naselja »ne valjaju« zato što izvođači plana nisu »točno« slijedili sve zamisli autora (planera).

⁴ Stupanj kompletiranosti naselja odvajamo od »stupnja poklapanja« između planiranog i realiziranog zbog toga što se u stvari radi o dva procesa koji mogu, a ne moraju, biti povezani. Naime, nekada ni najpotpunija (a što je veoma često slučaj!) kompletiranost naselja ne bi mogla »proizvesti« intenzivnije procese socijalne integracije iz jednostavnog razloga što je plan tako sačinjen da se jednostavno takvi procesi ne mogu niti očekivati.

⁵ O elementima tradicije, socijalne adaptacije i sl., nešto će kasnije biti više riječi. Spomenimo za sada da je vjerojatno veoma teška razlikovati procese socijalne integracije koji su rezultat kompletiranosti naselja kao elementa koji vrši relativno neovisno djelovanje, od elementa kompletiranosti koji djeluje u sumi drugih elemenata među kojima za sada naglašavamo element adaptiranosti koji se razvija u vremenu (kompletiranost je najčešće proizvod procesa koji se odvija u relativno dužem vremenskom periodu pa ga je i time teže distingvirati od drugih intervenirajućih varijabli).

Pored spomenutih elemenata, valjalo bi ispitati i kritički valorizirati skoro kolokvijalnu tvrdnju o tome da su **procesi socijalne integracije daleko više izraženi u starijim dijelovima grada** za razliku od »novih naselja«. Zašto se i može li se uopće održati takva tvrdnja? Ukoliko komparativno promatramo starije i novije dijelove grada osnovna razlika u okviru »fizičke strukture« je svakako način kako su jedni i drugi dijelovi bili planirani zatim i izgrađeni. U starijim dijelovima grada susrećemo prvenstveno blokovski tip izgradnje s elementima ulice i zatvorenih unutrašnjih dvorišta, objekte relativno umjerenih visina (a pri tome velike gustoće), s mogućnostima relativno široke vizualne kontrole uže i šire okolice, s relativno dobro izvedenom zvučnom izolacijom (susjed kao izvor nepredvidive buke manje je moguć); suprotno, u novim naseljima stambeni objekti su pretežno samostojeći, ulica je odvojena od objekata i stanovanja jer predstavlja prostor komunikacije motornih vozila, vizualna kontrola je velika ali najčešće besmislena, objekti su u pravilu znatno viši, zvučna izolacija znatno slabija, dvorišta nema, a neposredna okolica zgrade je pretežno pasivan prostor. Nabrojano nam ne daje za pravo da tvrdimo da je socijalna integracija »više izražena« u starijim dijelovima grada nego u novim. Smatramo, ipak, da se o tome djelomično može govoriti a prvenstveni razlog je svakako u karakteristikama stanovništva koje obitava u jednim i drugim dijelovima grada. Stanovnici starijih dijelova grada u pravilu duže vremena žive i obitavaju u jednom gradskom prostoru koji je nastao u vrijeme kada je grad narastao prirodnim procesom širenja, a ne eksplodirao u satelitska posebna »nova naselja« pod pritiskom podjednako kako nužde tako i planerskih zamisli. Dužina vremena življenja u određenim prostornim i životnim okvirima uvjetuje naravno i razvijanje procesa **adaptacije** kako na »fizičku« tako i socijalnu okolinu (užu i širu).⁶ Procesi adaptacije u novim naseljima jednostavno »nisu imali vremena« da se razviju. Nova naselja nemaju **tradiciju**, u njima se ne dešavaju skoro nikakve **promjene** kako fizičke tako i sadržinske strukture a promjene socijalne strukture, ako i uslijeđuju, nezamjetljive su zbog velike mase stanovnika i relativno slabo razvijenih međuljudskih kooperativnih odnosa. U novim naseljima primarna adaptacija nastupa veoma brzo (useljanje u **bilo kakav stan** ne zove se slučajno **rješenje stambenog problema**) da bi, međutim, veoma brzo ustupila mjesto nastupu kritičkih, nezadovoljnih i frustrirajućih raspoloženja. Mnoštvo slučajno skupljenih, relativno nezadovoljnih osoba, ne može predstavljati nikakvu osnovu za stvaranje **kooperativnih društvenih odnosa**. Time svakako ne želimo tvrditi da je kooperativnost više odlika stanovništva koje obitava u starijim dijelovima grada nego onih koji obitavaju u »novim naseljima«. Time samo naglašavamo element tradicije, odnosno vremena koje je potrebno da se više ili manje izraženi procesi kooperativnosti razviju ili ne. Kooperativnost je, među mnogim drugim činiocima, čini se, ponajviše ovisna o **zajedničkom stupnju elementarne upućenosti stanovnika jednih na druge u okvirima svakodnevnog života**, koji je najčešće ovisan o stupnju podijeljenosti zajedničkih problema, odnosno, o tome koliko su »moji« problemi istobno i »tvoji« ili »naši«, zajednički. Kooperativnost stanovništva u starijim dijelovima grada ako je i veća, rezultat je dugotrajnog procesa **socijalne adaptacije** koja, kao što smo to ranije napomenuli, još nije mogla niti uslijediti u »novim naseljima«.⁷

Kooperativnost stanovništva, kao preduvjet čvrste socijalne interakcije i integracije, prema našim iskustvima, najjače je izražena u slučajevima zajednič-

⁶ Ne zaboravljamo, naravno, već spomenute elemente kompletiranosti, dovršenosti naselja, čemu još ovaj puta pridodajemo skoro poslovično suprotstavljenu »monofunktionalnost novih naselja« nasuprot »polifunktionalnosti« starijih dijelova grada i slično.

⁷ Nekooperativnost ili čak netrpeljivost je isto toliko karakteristika ponašanja i jednih i drugih stanovnika, no u slučaju jednih (stariji dijelovi grada) rezultata je također dugotrajnih procesa maladaptacije, a u slučaju drugih (stanovnici novih naselja) je elementarnijeg karaktera, nastala najčešće kao proces brzih i frustriranih reakcija koje su naročito česte dovršenjem prvog ciklusa zadovoljstva postojećim koje je tipično za prvo vrijeme iza useljenja u stan.

ke izloženosti elementarnoj nesigurnosti, pri čemu je **stupanj zajedničke ugroženosti** onaj koji se podjednako razvija kod svih i dovodi do pojave određenih tipova kolektivnih akcija.⁸

U okvirima proučavanja mogućnosti razvijanja procesa socijalne integracije razmotrimo još jedan poznat problem — **način izgradnje**. Kod nas, a i u svijetu, nova naselja se planiraju kao cjeline koje sačinjavaju glomaznije strukture, visoke zgrade relativno velike gustoće stanovanja. Zašto je to tako, bila bi posebna tema izlaganja.⁹ Istovremeno, veoma se sporadično društveno stimulira (odnosno planira) izgradnja tzv. individualnih stambenih objekata. Može li se govoriti o tome da se procesi socijalne integracije raznoliko razvijaju s obzirom na način stanovanja (kolektivni-individualni)?

Proces izgradnje individualnog stambenog objekta je socijalno integrativniji i na užem planu (porodica) i na širem planu (susjedi, raniji stanovnici u naselju i sl.), dok je proces nabavljanja stana u kolektivnom objektu anoniman, prvenstveno individualan (iako ne isključuje financijsku pomoć rodbine i prijatelja).

Socijalna integracija se dakle ranije može stvarati među stanovništvom koje obitava u individualnim objektima ukoliko pretpostavimo da je proces izgradnje individualnog stambenog objekta takav da duže traje, socijalno angažira veći krug pojedinaca i razvija pretežno kooperativne odnose. Još se više može reći da u jednom naselju individualnih stambenih objekata zbog načina života koji je u mnogome različit od načina života u kolektivnim zgradama novog tipa, procesi socijalne interakcije mogu se prije razviti nego u drugom slučaju. Zašto? Stanovnici su više upućeni jedni na druge zbog raznolikih životnih nedaća svakodnevnice, u mnogo slučajeva akcije samodoprinosa su nužno potrebne za podizanje općeg standarda života (a njima prethodi konsenzus i kooperativna akcija). Osim toga, privacija je jedna od karakteristika koju porodica kao element društvene strukture može lakše ostvariti u okvirima individualnog stambenog objekta. Naprotiv tome, u kolektivnim stambenim objektima novog tipa kooperacija se stidljivo može razviti samo izuzetno jer je potreba za njom relativno rijetka i javlja se samo sporadično, a najčešće se ne tiče svih stanovnika podjednako. Stanovnik kolektivnog stambenog objekta usmjeren je skoro i isključivo na vlastiti stan, dok mu je stubište, dizalo, zajedničke prostorije i vanjski okoliš zgrade kao i naselje nešto »izvanjsko«, »tuđe«, **izvan kontrole**, pa prema tome i izvan sfere realnog interesa. Ukoliko je pri tome i stupanj nezadovoljstva stanom i objektom uopće veći, utoliko će i reakcije prema objektu biti brutalnije.

Susjedstvo je kategorija koja se u slučaju stanovnika kolektivnog objekta predstavlja najčešće kao ometanje, prisilni kontakt, neželjeni susreti, svade i nesuglasice, a kada to i nije, onda je pozitivna socijalna interakcija među stanovnicima — susjedima određenog kolektivnog objekta kratka i prolazna. Susjedski odnosi, naravno, veoma često su negativno obojeni i u slučaju stanovanja u individualnim stambenim objektima, no to se dešava obično u slučajevima poremećaja vlasničkih odnosa, posjedništva zemlje ili direktnijeg zadiranja u tuđi (sus-

⁸ Spomenut ćemo primjere tzv. bespravnih naselja, odnosno divljih naselja u kojima zajednička izloženost pravnoj nesigurnosti (na primjer) dovodi do visokog stupnja solidarnosti koji rezultira u kolektivnim akcijama. Podrobnije u: Ognjen Caldaročić, Melita Richter, *Južna Dubrava — Poljanice, Sociološka studija*, Urbanistički zavod grada Zagreba, Zagreb, 1975.

⁹ U okviru dobro poznatih »razloga« preferiranja visoke kolektivne izgradnje ne treba ispustiti iz vida i ideološki momenat koji je zapravo derivat dobro poznate teorije o ekološkom, okolišnom, odnosno, »fizičkom« determinizmu. Radi se o ideji da će »kolektivne zgrade producirati i kolektivistički način života«, odnosno, »kolektivnog stanovnika« koji je suprotnost privatniku, individualisti, prvom karakterističnom za socijalističko društvo, drugom za kapitalističko. Inače o toj »teoriji« pogledaj i Maurice Broadly, *Planning for People, Essays on the Social Context of Planning*, Latimor Trend and Co., Ltd., Plymouth, 1968; Herbert J. Gans, *People and Plans, Essays on Urban Problems and Solutions*, Basic Books, Inc., New York—London, 1968; itd.

jedov) način života. Socijalna integracija je u okvirima naselja individualnih objekata moguća u smislu poduzimanja zajedničkih akcija manjeg ili većeg broja pojedinaca, dok je ona praktički isključena u slučajevima stanovanja u visokim zgradama.¹⁰

Ne želimo fetišizirati pojam susjedstva kao kategorije kojom se procesi socijalne integracije »dadu stimulirati«, no ne treba je niti zanemarivati u smislu kooperativnog a ne antagonističkog odnosa koji je pretpostavka socijalno integrativnog ponašanja i akcionog stava prema svakodnevnicima.¹¹

Razmotrimo ukratko neke osnovne elemente prostornog planiranja u vezi s procesima socijalne integracije. Nije li možda utopijski očekivati da se planiranjem mogu izvršiti radikalni zahvati u prostore novih (i budućih) naselja? Shvaćajući i razumijevajući proces urbanog planiranja kao proces donošenja odluka o raznolikim aspektima svakodnevnog života te pretpostavljajući da takva aktivnost, odnosno proces, završava prijedlogom konkretnih akcija (intervencija, realizacija) u određenom vremenskom slijedu, razumijevat ćemo da, bez obzira na razne »devijacije« koje mogu, a ne moraju uslijediti u procesu realizacije određenog urbanističkog plana,¹² **način kako se pristupa urbanom planiranju u mnogo me nosi veliki dio odgovornosti za intenzitet razvijanja procesa socijalne integracije u novim naseljima.** Razmotrimo ukratko kakve su osnovne odlike našeg urbanog planiranja te, na kraju, pokušajmo formulirati određene prijedloge u kom smislu bi proces urbanog planiranja trebalo transformirati da bi rezultirao humanijim svakodnevnim životom.

Naše urbano planiranje je pretežno nefleksibilno, dugoročno, u kojem prevladavaju zakonitosti kategorija ekonomskog rentabiliteta, tehnički relativno prostoto, u kojem prevladavaju elementi dizajna »fizičke okolice«, birokratski organizirano s prostom i relativno centraliziranom procedurom donošenja odluka. Planiranje je rukovođeno idejom »općeg interesa«, »prosječnog stanovnika«, socijalno je, dakle, neutralno i dominirano prije tehnicističkim kriterijima nego li društvenim kriterijima procjenjivanja.¹³

U svjetlu ovako oslikanog procesa urbanog planiranja, a u vezi s ranijim napomenama o pojedinim elementima koji su povezani s »izazivanjem« ili ne socijalno-integrativnih tendencija ponašanja, čini se da je opravdano tvrditi da naše urbano planiranje ne može niti dovoditi do razvijanja procesa socijalne integracije u okvirima novih naselja.¹⁴ Nužna je, po našem mišljenju, potreba transformacije procesa urbanog planiranja. Za kakvu se »transformaciju« zalažemo?

Urbano planiranje ne bi trebalo biti više orijentirano idejom o općem konsenzusu, o »čovjeku uopće«, odnosno, »prosječnom čovjeku«, »prosječnim« potrebama, aspiracijama i problemima stanovnika. Dijelovi grada u kojima urbano planiranje predlaže intervencije ne mogu biti »slični«. Svaki zadatak koji je obuh-

¹⁰ Ilustrativan je primjer koliko je kooperacija stanovnika mala među stanovništvom kolektivnih zgrada i trivijalan primjer TV antena. Umjesto udruženog napora za npr. popravljjanje pokvarene zajedničke TV kućne antene koja *svima* osigurava dobar prijem programa, šume individualnih TV antena na novim kolektivnim objektima nakaradno montiranih na krov, prozore ili balkone (što je zbirno daleko veća investicija s lošijim rezultatom — kvalitet prijema programa uvijek je slabiji!) najbolje pokazuje koliko je kooperativnost prisutna pa i u okviru tako efemernog problema. Sumaran pregled prednosti i manjkavosti dvaju spomenutih oblika stanovanja pogledaj u: Cvetko Kostić, *Sociologija grada*, CAPPS, Beograd, 1973, s. 58.

¹¹ Relativno svježija diskusija o susjedstvu u nas je objavljena u časopisu Gledišta 7-8/1976. (Miroslav Ahtik, *Interpersonalni odnosi u gradu*, s. 145—170).

¹² Pogledaj bilješke 1, 3 i 4.

¹³ Ovdje ne možemo ulaziti u šire i detaljnije razmatranje nabačenih tema. O tome smo šire raspravljali u *Sociološki aspekti planiranja urbanih područja* (magistarski rad), Zagreb, 1976.

¹⁴ Prihvaćamo, naravno, temeljnu pretpostavku o djelovanju fizičke okolice na socijalno ponašanje individua (»fizički determinizam«) ali u njenom modificiranom »izdanju«: izgrađena okolica može biti samo jedan od elemenata koji mogu (a ne moraju) utjecati na socijalno ponašanje individua. I, ne treba zaboraviti, da urbano planiranje ne rezultira samo realizacijama pojedinačnih objekata ili čak krupnijih ansambala, njegove intencije usmjerene su na stvaranje pretpostavki organizacije kompleksnog socijalnog života u naselju ili šire. A u tom smislu fizička okolica samo je jedan od elemenata koji mogu utjecati na oblike i smjerove moguće organizacije, ali svakako ne i najvažniji.

hvaćen urbanim planiranjem specifičan je kako po osobinama fizičke tako i socijalne okolice.

Urbano planiranje mora biti **prioritetno problemski orijentirano** u tom smislu da zahvaća neuralgične točke, a ne rukovođeno, kao do sada stihijom i birokratskom procedurom izbora prioriteta. Orijentacija na prioritetne probleme može značajno utjecati na razvijanje procesa **općeg ujednačavanja uvjeta života** svih stanovnika određene urbane zajednice.¹⁵ (O socijalnoj integraciji moguće je mnogo lakše govoriti tek izlaskom iz »sfere nužnosti«.)

Urbano planiranje kao **proces donošenja odluka** treba biti maksimalno decentralizirano omogućujući procese participiranja zainteresiranih stanovnika (i svih drugih) i tokom procesa izrade plana, u toku procedure donošenja plana i u procesu realizacije. Suhoparnu i sterilnu instituciju »javnog uvida« treba oživotvoriti i stvoriti mogućnost stvarnih intervencija u toku procesa realizacije plana.¹⁶ Procesi socijalne integracije mogu se daleko lakše stvarati u procesu direktne kooperacije zainteresiranih stanovnika. Preduvjet bi bio postojanje kategorije »poznatog budućeg stanovnika«, što uostalom i neke novije tendencije naše usmjerene stambene izgradnje i razvijaju.¹⁷

Nadalje, samozadovoljavajući perfekcionizam fizičkog determinizma, kao otuđene sfere djelatnosti nekih profesija u okviru urbanog planiranja, mora ustupiti pred »manje« stručno i žargonski argumentiranim prijedlozima »laika« te dopustiti remećenje sterilne i lažne estetike prostora determiniranog fizičkim elementima **organizacije** života u naselju. Pri tome upitna dinamika »igre« visokih i niskih objekata treba ustupiti mjesto trezvenom prihvaćanju logičnijeg i svuda zahtijevanog nižeg (»skupljeg«) načina stanovanja. Urbanizam markica dominiran **tehnologijom krana**¹⁸ ipak bi konačno moralo ustupiti ili makar svoju suhoparnost i promašenost pravdati »smislenošću rješenja«.¹⁹

Izgradnja grada je dugotrajan socijalni proces kontinuirane transformacije okolice. Kao takav, on se ne može iscrpljivati u pojedinim rješenjima, parcijalnim zahvatima ili genialnim, općevažećim modelima. Ona nužno zahtijeva duži vremenski period, zahtijeva svoje vrijeme nastajanja tradicije i socijalne adaptacije. Procesi socijalne integracije moraju se razvijati paralelno s procesima transformacije okolice, što je moguće jedino kroz dosljedno otvaranje procesa planiranja. Referentne točke tim procesima moraju biti vidljive i jasno raspoznatljive. Realna zainteresiranost može postojati jedino ukoliko osobni i grupni angažman bude imao stvaran prostor realizacije. Samopotvrđivanje individua moguće je također samo onda ukoliko je stvarni angažman moguć, te ukoliko se samostalna aktivnost individua društveno stimulirana. Takve oblike socijalne integracije potrebno je stvarati već u toku planerskog procesa, a ne samo »dovršenjem« naselja. Jer, u tom slučaju, proces socijalne adaptacije može biti razvijen u tom smislu da najčešće izaziva eventualne sporadične akcije koje više ili manje socijalno integrativno djeluju. Proces socijalne adaptacije je nužan, no može biti koliko opasan, toliko i povoljan.

¹⁵ U postojećim okvirima urbane svakodnevnice gotovo je iluzorno očekivati poklapanje u stavovima stanovništva oko izbora prioriteta akcija na nivou grada. Što imaju, uostalom, zajedničko stanovnici grada koji svoju svakodnevnicu »kubure« u uvjetima nehigijenskog stanovanja, pravne nesigurnosti i sl., s onima koji su već poodavno izašli iz »sfere nužnosti«? Socijalne razlike u stanovanju i životu u gradu moguće je možda najadekvatnije »rješavati« pristupom institucionaliziranja o čemu piše i J. Zupanov. Usp. J. Zupanov, prilog diskusiji o socijalnim nejednakostima u nas, »Gledišta«, jan.-febr., 1976.

¹⁶ U tom smislu su vrlo korisna iskustva A. Meistera. Usp. Alber Meister, *Cooperation d'habitation et sociologie du voisinage*, Ed. de Minuit, 1957.

¹⁷ Organizirani oblik mogao bi biti, na primjer, »skup budućih stanara« koji bi uključivao predstavnike projektanata, urbanista, izvođača, kao i predstavnike društveno-političke zajednice (mjesna zajednica, općina) a koji bi zajednički na povremenim skupovima raspravljali moduse realizacije plana.

¹⁸ Tzv. kranski urbanizam.

¹⁹ Čini se da planeri misle da stanovnici stanuju samo u naselju, da neprestano uživaju u skladnim odnosima visokog i niskog, izgrađenog i neizgrađenog, da se neprekidno dive eleganciji svoje visoke kuće, da zamjećuju dinamiku balkona, boju fasade, i sl., umjesto da shvate da čovjek stanuje u *kući* (a ne izvan nje) i mnoge od tih »prednosti« i »kvaliteta« niti ne može osjetiti.

Ognjen Čaldarović:
City Planning and the Processes of Social Integration

SUMMARY

What is the relationship between urban planning and social integration? How successful are the principles of urban planning or urbanism in »producing« socio-integrative characteristics of behavior of inhabitants in new parts of cities? What is the value of the theory of physical determinism or ecological determinism?

In order to give some answers and to further analyze the cited frame of reference, several dimensions which are most used as the »unspoken truth« in urban planning are considered. It is argued that social integration is less present to the extent that there is a greater difference between that which is planned and that which is realized. Furthermore, the level of social integration depends on the degree of completion of new settlements. The value of the common-sense assertion about the greater degree of social integration in older parts of cities in contrast to newer parts is then examined. The author also considers the dependence of the degree of social integration on the manner of construction, giving special attention to the process of building a city in the past and in more recent times, to variations which can influence the process of social integration with regard to the predominant type of housing facility in settlements (individual and collective apartment buildings). Mention is also made of the importance of social adaptation as both a positive and negative element in the process of integration and, finally, to the possible influence of the manner and type of city planning in general on the »production« of processes of social integration. It is then argued that the process of urban planning understood as a process of decision-making and as a specific technology of spatial management should undergo most basic changes.